

4. Діяльність автономних урядів Підкарпатської Русі (Карпатської України) в галузі економіки і культури

Автономні уряди А. Бродія і А. Волошина робили спроби покращити економічну ситуацію в краї, хоч перед ними постійно виставали різного роду проблеми. В першу чергу це стосується складання бюджету краю. Голова УНО Ф. Ревай змушений був визнати, що у «бюджеті виявляються недобори»⁶⁴. Кореспондент львівського журналу «Новий час» підтвердив побоювання Ф. Ревая, заявивши, що «бюджет Карпатської України шкутильгає»⁶⁵. Керівники Карпатської України в такому стані справ, як правило, звинувачували Прагу, а вихід із становища, яке склалося, вбачали у переході на стару систему збирання податків і скорочення персоналу урядників. Однак, величезний дефіцит бюджету продовжував існувати аж до падіння Карпатської України.

Робилися певні спроби щодо реорганізації та централізації лісового господарства, проведення його націоналізації. Для розбудови лісового господарства потрібні були інвестиції. Вони мали вкладатися у зміцнення промислових підприємств та на удосконалення комунікацій, необхідних для транспортування деревини. Такі транспортні середники були збудовані в с. Богдани-Луки та на р. Теремля⁶⁶. У січні 1939 р. почалися великі роботи в державних лісах. Так, приміром, у районі управи державних лісів Чорна Ніва, Чорна Нижча, Німецька Мокра й Брустури вирубували щороку біля 80—100 тисяч кубічних метрів м'якого дерева і 10—15 тисяч твердого⁶⁷.

Уряд Карпатської України докладав чимало зусиль, щоб покращити транспорт і зв'язок, будувати нові комунікації. Однак, для здійснення проектів не вистачало коштів. Тільки, приміром, бюджет автостради «Захід — Схід» мав обійтися уряду в 3,5 млрд. крон. Починаючи з 9 лютого 1939 р. почала діяти залізнична комунікація між Ужгородом і Ужком через Кам'яницю. Проект бюджету залізничного шляху з Великих Лучок до Червеньова мав обійтися в 1.700.000 чеських крон⁶⁸. На початку березня 1939 р. з угорським урядом було погоджено про транзитний переїзд по угорській території поїзду Хуст—Прага. Угорська і українська сторони домовились також про рух пасажирського поїзда Тересва—Костоланн і міжнародного рейса Будапешт—Мукачево—Лавочне—Львів. Вирішувались справи і про рух поїздів всередині країни. В лютому 1939 р. почала діяти залізнична комунікація Севлюш—Кушніци, а також сполучення Чинадієва і Севлюша через Батево.

Не менша увага приділялась будівництву автомобільних доріг та налагодженню руху по них. У січні 1939 р. уряд Карпатської України запланував будівництво комунікації Великі Лучки — Червеньово — Кайданово, а також Червеньово — Зняцево — Нове Давидково — Великі Лучки — Ракошино⁶⁹.

Найбільш відсталими були гірські райони країни, зокрема, села Волівського округу. 24 лютого 1939 р. Волівщину відвідав міністр внутрішніх справ і голова Господарської Ради Ю. Ревай. Серед питань, які він обговорив з представниками місцевого уряду, було і питання доріг. Керівники села Й. Дудикевич і М. Скире запропонували негайне будівництво «так званої північної магістралі на відтинку Келечин — Пилипець — Границя (кордон з Польщею. — М. В.)». Ю. Ревай також відвідав гірські села Лозянське і Прислоп, в яких не було мостів і дороги. Будівництво моста мало обійтися в 40000 чеських крон, а на будівництво дороги в Прислопі уряд асигнував 45000 крон⁷⁰.

Однією з невідкладних проблем, яку необхідно було вирішити якомога швидше, була електрифікація. Оскільки територія краю була електрифікована лише частково, то здійснення електрифікації великих населених пунктів покладалось на перших порах на щойно організоване в Хусті товариство «Карпатські електрарні». Воно мало малі електростанції в Ясіні та Воловому. Завдяки цьому товариству почалась електрифікація сіл Довге, Дубове, Поляна, Неліпино, Голубине, Ракошино, Давидково. В 1939 р. повинна була почати діяти електростанція в Оноківцях.

Велика увага приділялась розробці корисних копалин, мінеральних джерелам, які знаходилися у Воловому, Соймах, Вишньому Бистрому і Келечині. В районі населених пунктів Нересниця — Ганичі було відкрито поклади вапняку, а також сировини, придатної для виробництва цементу. «З Підкарпатської України, — говорилося в коломийському журналі «Авангард», — наспіли вістки, що там натрапили на багаті залежі мінеральних руд. Геологічні комісії на багаті залежі земного воску, нікелю, алюмінію, фосфору, вугілля, нафти...»⁷¹.

Певне місце у структурі промислового виробництва посідали підприємства хімічної промисловості, в розвиток яких залучався іноземний капітал (австрійська фірма «Густав Саш» і чеська «Батя»). Проте заплановані іноземними компаніями промислові об'єкти, внаслідок цілого ряду причин, не почали будувати. Обговорювалося питання про експорт до Англії сірників, які виробляла фірма «Вулкан», однак справа не увінчалася успіхом. Це стосується і спроби шведських бізнесменів побудувати кілька фабрик харчової промисловості в краї.

На лютий 1939 р. було налагоджено телефонне сполучення із західними частинами ЧСР. Тут були проведені 3 телефонні і 2 телеграфні лінії. «На лінії ці вжито 784 кілометрів дроту, — відмічала «Нова свобода», — ці праці коштували біля 1,5 мільйона крон»⁷². Ще в січні 1939 р. між Угорщиною і Карпатською Україною було досягнуто згоди про відновлення телефонного сполучення на лініях Ужгород — Перечин, Ужгород — Хуст, Мукачево — Свалява, Дебрецен — Хуст⁷³.

Головним завданням уряду Карпатської України було прогнати населення. Неспроможність вирішити цю проблему власними силами змусила А. Волошина шукати допомоги за кордоном. Почалися поставки кукурудзи з Румунії⁷⁴, було проведено кілька «допомогових акцій» населенню гірських районів. Певне поліпшення у цьому плані покладалося на проведення аграрної реформи, яку повинен був затвердити Сойм і яку з нетерпінням чекали селянські верстви населення. Однак, реформа через брак часу так і не була здійснена.

Уже в жовтні 1938 р. уряд зіткнувся ще з однією проблемою — безробіттям. За висловленням професора В. Доманицького, «по селах Карпатської України існує хронічне, ніким нереєстроване, але грізне за своїми розмірами та наслідками безробіття»⁷⁵. Осип Данчик з Тячева писав у Міністерство комунікацій і публічних робіт, що місцеве населення вже давно не працює і що необхідно найближчим часом вирішити цю проблему. А тому важко погодитися з інформацією Бюро Пресової Служби Карпатської України, що безробіття зведено до мінімуму (1507 чоловік), а незабаром зовсім зникне.

З метою поліпшення становища уряд розпочав переговори з державними колами Німеччини про доцільність виїзду закарпатців на заробітки за кордон. Домовленість була досягнута. Кільком партіям робітників вдалося поїхати на роботи до Німеччини, однак, через пасивність місцевих органів влади, які не зуміли своєчасно виготовити належну кількість закордонних паспортів, сотням закарпатців цього зробити не вдалося.

Уряд Карпатської України приділяв певну увагу покращенню матеріального добробуту населення. Відбулися певні зрушення в страхових установах Хуста. В жовтні 1938 р. уряд видав розпорядження про створення Краєвого уряду робітничого забезпечення. Однак, цей уряд так захопився очищенням своїх рядів від «чужонаціонального» елементу, що нерідко забував виконувати свої головні обов'язки. Через деякий час директор краєвого робітничого забезпечення Д. Німчук вніс пропозицію скоротити кількість страхових установ з 6 до 2. Це пояснювалося нестачею коштів на їх утримання.

Зверталася також увага на становище втікачів з території, окупованої Угорщиною. З цього приводу була створена «Вільна спілка добровільної опіки над втікачами», яку очолив В. Шандор. У випадку надходження до Праги списків біженців, їм виплачувалась грошова допомога. Однак, і в цьому випадку, окружні власті проявляли дивну пасивність.

У складному становищі знаходилася сфера медичного обслуговування у Карпатській Україні. Особливо відчувалась нестача кваліфікованих кадрів. Ця проблема дала про себе знати після Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Деякий час залишався в Ужгороді талановитий закарпатський лікар О. Фединець. Не в кращому стані знаходилися лікарняні приміщення. М. Мандзюк 21 грудня 1938 р. так описав умови в одній з лікарень: «Теперішнє приміщення лічниці в Кривій не відповідає найелементарнішим вимогам санітарним... На однім ліжку лежать по два тяжко хворі оперовані пацієнти. Такий стан є далі нетерпимий, а з огляду людськості прямо злочинний»⁷⁶.

Незважаючи на такий стан справ у медицині, робилися певні спроби для її поліпшення. Представники від Карпатської України Д. Німчук і Ю. Манівчук взяли участь у переговорах між Чехословаччиною і Угорщиною у справі налагодження медичного обслуговування. У Севлюші були відкриті курси для акушерок. У надзвичайно короткий відрізок часу були споруджені лікарні в Дубовому, Великому Березному, Воловому та Рахові. Тривало будівництво приміщення лікарні в Сваляві. Лікарня в Рахові була розрахована на 100 ліжок, у Великому Березному на 40—60 ліжок. На будівництво цих лікарень уряд асигнував 5 млн. крон⁷⁷.

Рівень життя населення краю погіршувався. Негативним було і те, що постійно підвищувались ціни на продукти, хоча заробітна плата майже залишалась без змін. 26 лютого 1939 р. В. Гренджа-Донський записав у щоденнику: «Хуст невдячний. Ціни і будинки парцель вже підскочили удесятеро, за помешкання деруть сьому шкіру, всі продукти купуємо за всяку ціну». Величезних розмірів набувала інфляція⁷⁸.

Таким чином, автономні уряди Карпатської України приділяли увагу вирішенню наболілих економічних проблем. Однак, необхідно відзначити, що брак коштів, активна політична діяльність і бар'єр цілої низки зовнішніх факторів, не дали можливості уряду серйозно зайнятися проблемами народного господарства.

У жовтні 1938 — березні 1939 р. не припинялося культурне життя в Карпатській Україні. Однак і в цьому плані відбулися певні зміни після втрати південних районів краю. Виникла проблема з приміщенням для товариства «Просвіта», хоча діяльність цієї масової організації ні на мить не припинилася. Відкривалися

нові школи (Синевирська Поляна, Колочава та ін.). Обговорювалося питання про відкриття університету, про перенесення в Карпатську Україну Українського Вільного Університету. Однак, ці питання позитивно вирішені не були.

Важливу роль продовжувала відігравати преса, хоча у порівнянні з попередніми роками, вона значно збідніла. Фактично, масовим тиражем видавався тільки щоденник, який редагував В. Гренджа-Донський. Очолювана ним «Нова свобода» перетворилася в орган УНО. Крім цього органу націоналістична молодь видавала газету «Наступ» (редактор С. Росоха), а селяни мали свій орган — «Карпатську Україну» (редактор Ю. Таркович). Успішно пройшовши незначну цензуру, одержав можливість видавати свій релігійний альманах о. С. Сабол (Зореслав)⁷⁹.

До Хусту приїхали відомі українські письменники Олександр Олесь, Улас Самчук, Горліс-Горський. З ініціативи О. Ольжича, У. Самчука, Горліс-Горського, В. Гренджі-Донського, І. Рошка-Ірлявського, А. Патруса-Карпатського та деяких інших, у Хусті було створено літературно-мистецьке товариство «Говерла». Товариство видавало одноіменний місячник, редактором якого було обрано Олега Ольжича-Кандибу. Російськомовні письменники на чолі з А. Карабелешем створили аналогічне письменницьке товариство⁸⁰.

З Ужгорода до Хуста приїхав державний театр «Нова Сцена» (режисер Ю. А. Шерегій). Наприкінці листопада 1938 р. театр вже дав першу в Хусті виставу «Запорожець за Дунаєм». В той же час українська діаспора, в особі батька і сина Лисюків, почала роботу над створенням першої в Закарпатті кіностудії. Кіностудію «Терра-Фільм» повинен був очолити Роман Мішкевич. Відомий український режисер Деслав, що проживав у Парижі, готувався зняти фільм про Карпатську Україну. Каленик і Петро Лисюки почали роботу над фільмом, який пізніше назвали «Трагедія Карпатської України». Крім того, вони розпочали роботу над двома мистецькими фільмами «За гріхи батьків» і «За землю і волю»⁸¹.

Незважаючи на те, що культурне життя Карпатської України продовжувалося, відчувався значний спад порівняно з міжвоєнними роками. Вважаємо, що причиною цього була активна політична діяльність уряду Карпатської України. Складна міжнародна обстановка, скрутне економічне становище та деякі інші вагомі чинники відсували на задній план політику уряду Карпатської України по відношенню до культури.